

azledilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderildi ve bütün mal varlığına el konuldu. Halil Hamîd Paşa hemen idam edilmedi; burada ikamete mecbur tutulduktan bir müddet sonra kendisine Mekke-i Mükerreme şeyhülharemlîği ve Cidde sancağı ilâvesiyle Habeş eyaleti verildi. 1785 Nisanını hazırlıklarını sürdürmekte olduğu Bozcaada'da geçiren ve aynı amaçla yol tedariki görmek üzere İstanköy adasına geçip orada beklemesi emredilen Halil Hamîd Paşa burada yeni tayin edildiği valilikten azledildi. İdamı için ferman çıktığından, bu işle görevlendirilen ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın adamlarından olan Karakethüdâzâde Ali tarafından öldürülerek (27 Nisan 1785) kesik başı İstanbul'a gönderildi ve Ortakapı'da teşhir edildi (Mayıs 1785). Vücutu Bozcaada'da defnedilip kesik başı daha sonra Karacaahmet Mezarlığı'ndaki aile kabristanına gömülmüştür.

Halil Hamîd Paşa'nın bu âni azli ve padişahın şahsına karşı gösterdiği infial, görevden alınıp sürgüne gönderilmesinin ve ardından da idamının fevkalâde bir sebebe dayandığı ihtimaline kuvvet kazandırmıştır. Bu durum, Halil Hamîd Paşa'nın yaşlı padişahı tahttan indirerek onun yerine genç şehzade Selim'i geçirmeyi planladığı ve bu tertibinin ortaya çıktığı şeklinde yorumlanmıştır. Böyle bir hareketin içinde oldukları belirlenen Şeyhülislâm Dürrîzâde Mehmed Atâullah Efendi, önceki Yeniçeri Ağası Yahyâ Ağa ve Vezir Râif İsmâil Paşa'nın da görevlerinden uzaklaştırılıp bir süre sonra katledilmiş olmaları bu ihtimali güçlendirmektedir. Ancak Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakına sessiz kalmasına karşı kamuoyunda duyulan derin infial yanında girişmiş olduğu reformların, özellikle askerî kadroların yoklanmasından ötürü menfaatleri zedelenen kesimlerin düşmanlığını üzerine çekmesi ve perde arkasında kendisinden önceki ve sonraki bütün sadrazamlara tahakküm ederek onların icraatlarında etkili olan, I. Abdülhamid'in mutemedi ve Atabek-i Saltanatı Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın muhalefetine yol açması, padişahı tahttan indirme isnadıyla gelişen azli ve katlinin başlıca sebebi olsa gerektir.

Hakkında bilgi veren bütün kaynaklar ondan devlet işlerine vâkıf, değerli, tecrübeli, meselelere cesaretle el atan bir islahatçı olarak söz etmektedir. Halil Hamîd Paşa zamanına göre açık düşünceli

Halil Hamîd Paşa'nın Karacaahmet'te bulunan mezar taşı - İstanbul

bir devlet adamıydı. Fransız ressamlarına resmini yaptırmış ve İstavrikizâde'nin kâtipliğinde bulunduğu zamana işaret eden, idamının ardından aleyhtarlarından bir şairin söylediği, "Kâtib-i İstavrâki farmason-ı bed-neseb" mısraı ile ima etmek istediği üzere muhtemelen masonluğa intisap etmiştir.

Pek çok insanın elinden tutan Halil Hamîd Paşa, Yûsuf Ziyâ Paşa, Ahmed Resmî Efendi, şairlerden Sâmî ve Sünbülzâde Vehbî efendiler, Vak'anüvis Sâdullah Enverî Efendi gibi kişileri de himaye etmiştir. Ayrıca birçok hayratı da vardır. Doğduğu yer olan Isparta'da Hacı Abdi Efendi Camii'ni genişletmiş, burada suyunu getirterek yaptırdığı bir şadırvandan başka bir de müstakil kütüphane inşa ettirmiş ve 449 cilt kitap vakfetmiştir. Burdur'da Çeşmecizâde Medresesi'nde de bir kitaplık kurdu ve buraya da kitaplar vakfetmiştir (1783). İstanbul'da Kasımpaşa'da Sahaf Muhyiddin Camii avlusunda annesi Zeyneb Hanım'ın adına bir çeşme yaptırmış, Bâbüâli önündeki o zamanlar dar olan yolları genişletmiş ve kapının köşesine bir çeşme inşa ettirmiştir. Davutpaşa İskelesi yanında Sa'diyye tarikatından kadem-i şerif şeyhine bir tekke yaptırmış ve şehrin bazı semtlerindeki kaldırımları tamir ettirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hadikatü'l-vüzerâ, III. Kısım, s. 34-36; *Seftinetü'r-rüesâ*, s. 118-120; Vâsıf, *Târih* (İlgürel), s. 225-226, 231, 236, 243; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât*, İstanbul 1327, IV, 5-6; Cevdet, *Târih*, II, 355; III, 129-133; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 487; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 432-436; a.m.f., "Halil Hamîd Paşa", *TM*, V (1936), s. 213-269; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 109-110.

KEMAL BEYDİLLİ

HALİL HAMİD PAŞA KÜTÜPHANESİ

Sadrazam Halil Hamîd Paşa'nın
(ö. 1199/1785)

Isparta ve Burdur'da kurduğu
kütüphane.

1197 (1783) yılının sonlarında düzenlenen vakfiyesinden anlaşıldığına göre Isparta'daki kütüphane, Halil Hamîd Paşa'nın Hacı Abdi Efendi Camii içinde yaptırdığı kâgir binada bulunmaktaydı. İki hâfız-ı kütüb, bir bevâb ve bir ferrâşın görevlendirildiği kütüphaneye başlangıçta 449 cilt kitap konulmuştur. Vakfiyede ayrıca hâfız-ı kütüblerin kütüphane kurucusunun tahsis ettiği evlerde oturacakları ve şehir müftüsünün her hafta kütüphaneye gelip kitapları sayacağı belirtilmiştir. Halil Hamîd Paşa Kütüphanesi koleksiyonu, daha sonraki yıllarda yapılan bağışlarla ve Eğridir ilçesindeki Yılanlıoğulları'ndan Şeyh Ali Ağa'nın kütüphanesinden nakledilen eserlerle oldukça zenginleşmiştir. Bugün kitaplar, 1969 yılında yaptırılan yeni kütüphane binasında muhafaza edilmektedir.

Halil Hamîd Paşa'nın Burdur'da kurduğu kütüphane hakkında ise fazla bilgi yoktur. M. Zeki Oral'ın tesbit ettiği bir kitabın baş tarafındaki vakıf kaydına göre Halil Hamîd Paşa Burdur'da yaptırdığı kütüphanesine de bazı kitaplar vakfetmiştir. Vakıf kaydı 1197 (1783) yılına ait olduğuna göre bu kütüphane Isparta'daki kütüphane ile hemen hemen aynı tarihte kurulmuştur. Bir arşiv kaydında Halil Hamîd Paşa'nın Burdur'da Çeşmecizâde Medresesi'ne koyduğu kitaplardan bahsedilmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Halil Hamîd Paşa Burdur'da müstakil bir kütüphane kurmamış, medrese içinde bir kütüphane tesis etmiştir. Yine M. Zeki Oral'ın tesbit ettiğine göre bu kütüphanede 117 cilt kitap bulunduğu rivayet edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Halil Hamîd Paşa'nın Isparta'da kurduğu kütüphanenin vakfiyesi, VGMA nr. 628, s. 547-556; BA, Cevdet-Maarif, nr. 1471; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 109-110, 175, 176, 179, 204; Nimet Bayraktar - Mihin Lugal, *Bibliography on Manuscript Libraries in Turkey and The Publications on the Manuscripts Located in these Libraries*, İstanbul 1995, s. 21; M. Zeki Oral, "Mevcut Vesikalara Göre Burdur Kütüphaneleri ve Kitap Vakfiyeleri Vesikaları", *TTK Belleten*, XXIV/94 (1960), s. 235-236; A. Türabi Tütüncü, "Halil Hamîd Paşa Vakfiyesi ve Isparta Kütüphanesi", *TKDB*, XX/2 (1971), s. 86-92.

İSMAİL E. ERÜNSAL